

Bednáriková, Janka

Graduale Novum : reštituovaný omšový repertoár gregoriánskeho chorálu a jeho používanie v súčasnej liturgii

Musicologica Brunensia. 2023, vol. 58, iss. 2, pp. 13-23

ISSN 1212-0391 (print); ISSN 2336-436X (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/MB2023-2-2>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.79276>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 05. 12. 2024

Version: 20240122

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Graduale Novum – reštituovaný omšový repertoár gregoriánskeho chorálu a jeho používanie v súčasnej liturgii

Graduale Novum – Restored Mass Repertoire of Gregorian Chant and Its Use in Contemporary Liturgy

Janka Bednáriková / janka.bednarikova@ku.sk

Faculty of Education, Catholic University of Ružomberok, SK

Abstract

Why was a new book of Latin Mass chants, the two-volume *Graduale Novum*, created? Was it necessary to revise the already revised melodies of the 1908 *Graduale Romanum*? Was the pioneering *Graduale Triplex* of 1979 not enough? Who will be served by these new revisions and chants? Is it worthwhile to disseminate these two new publications in Slovakia, or in other European countries where Gregorian chant is minimally used? We will offer answers to these questions in the following paper.

Key words

Gregorian chant, *Graduale Novum*, revised melodies, contemporary liturgy

V roku 1903 vydal pápež Pius X. dokument (*motu proprio*) s názvom *Tra le sollecitudini*, v ktorom vyzval celú katolícku verejnosť, aby sa gregoriánskeму chorálu, ktorý je vlastnou hudobnou výrazovou formou Cirkvi a jej liturgie, prinavrátil pôvodný status a miesto v rámci sakrálnej hudby. Zdôraznil, aby sa gregoriánske melódie obnovili v ich plnosti a čistote a to v zhode s najstaršími zachovanými rukopismi.¹ Oficiálne sa otvorila cesta k novému vydaniu gregoriánskych spevov, k čomu bola vymenovaná aj komisia na čele s benediktínskym kňazom a hudobným vedcom Dom Josephom Pothierom. V rokoch 1905 – 1912 vyšli hlavné vatikánske edície, medzi nimi aj rímsky graduál – *Graduale Romanum* (1908).² Od čias jeho posledného oficiálneho vydania v rokoch 1614 – 1615 pod názvom *Editio Mediceae* to bolo viac ako nevyhnutné, pretože toto vydanie bolo takmer 300 rokov poznačené nesprávnymi a neautentickými úpravami. Z tohto hľadiska sa vydanie rímskeho graduála pod gesciou Doma Pothiera v tzv. *Editio typica* (vyd. *Typographia Polyglotta Vaticana*) stalo vskutku priekopníckym, hoci ho vydal na vlastnú zodpovednosť (dielo bolo zostavené na základe knihy *Liber Gradualis* z roku 1893, ktorú pripravil sám Pothier). *Graduale Romanum* malo slúžiť ako dočasné, kým poverení odborníci v Solesmes pripravia oficiálne vydanie s konečnou platnosťou.³ Tento zámer sa však neuskutočnil, a to ani po vydaní liturgickej konštitúcie *Sacrosanctum Concilium* (Konštitúcia o posvätnnej liturgii) v roku 1963 sv. Pavlom VI.,⁴ v ktorom bola ešte výraznejšie podčiarknutá urgentnosť vytvorenia kritického vydania liturgických kníh. Dnes po viac ako 100 rokoch môžeme konštatovať, že toto dielo sa istým spôsobom konečne završilo, avšak opäť, žiaľ, neoficiálne.

Príprava a samotné vydanie obnoveného rímskeho graduála predstavovalo dlhú cestu. Na základe iniciatívy Godeharda Joppicha vznikla v roku 1977 pracovná skupina, ktorá sa začala zaoberať melodickou reštitúciou gregoriánskych spevov omšového propria z *Graduale Romanum* z 1908 roku. To znamená, že sa začala ich kritická revízia na báze rukopisných prameňov. V skupine pracovali od začiatku viacerí významní predstavitelia gregoriánskej obnovy, ako napr. Dom Eugène Cardine, Luigi Agustoni, Rupert Fischer, Johannes Berchmans Göschl, Heinrich Rumphorst a ďalší. Výsledky vedeckej práce na reštitúcii spevov boli postupne zverejňované v časopise Medzinárodnej asociácie štúdia gregoriánskeho chorálu (AISCGre - *Associazione Internazionale Studi di Canto Gregoriano*), ktorý vydáva nemecká sekcia pod názvom *Beiträge zur Gregorianik*. Od roku

1 *Motu proprio „Tra le sollecitudini“ del sommo pontefice Pio X. sulla musica sacra* [online]. [cit. 2023-07-27]. Dostupné z: https://www.vatican.va/content/pius-x/it/motu_proprio/documents/hf_p-x_motu-proprio_19031122_sollecitudini.html

2 Kniha omšových spevov – *Graduale de Tempore iuxta ritum Sacrosanctae Romanae Ecclesiae*, vydaná Medicejskou edíciou v roku 1614, obsahovala spevy výrazne zmenené oproti predchádzajúcim rukopisným vydaniám. Na základe presvedčenia humanistov 16. a 17. storočia boli v omšových spevoch Medicejskej edície premiestnené melizmy a ornamentácie z nepríručných slabík na akcentované, čo úplne narušilo prirodzený tok gregoriánskych melódií. *Graduale Romanum* z roku 1908 tieto najväčšie nedostatky odstránil, napriek tomu aj táto verzia obsahuje mnohé nepresnosti v kvadratickej notácii, ktoré vyšli na povrch vďaka objaveniu gregoriánskej semiológie Eugénom Cardinom v 60-tych rokoch minulého storočia.

3 ŠTRBÁK, Martin. *Gregoriánsky chorál. Stručný prehľad dejín a základy st. gallenskej notácie*. Košice, 2015, s. 33–36.

4 *Sacrosanctum Concilium. Konštitúcia O posvätnnej liturgii* [online]. [cit. 2023-07-27]. Dostupné z: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/druhy-vatikansky-koncil/c/sacrosanctum-concilium>

1996 (od 19. čísla) sa v ňom začali objavovať konkrétne návrhy reštituovaných melódií s kompletným kritickým aparátom a vysvetlením každej melodickej úpravy vo vzťahu k vatikánskej verzii v *Graduale Romanum*. Osobitným priestorom pre spätnú väzbu a riešenie vynorených problémov boli pravidelné kongresy AISCGre konané každé 4 roky, zvlášť kongres v Luxemburgu (1984), vo Verone (1999), Florencii (2007) a tiež v Poznani (2011), na ktorých sa diskutovalo o priebežných výsledkoch kritickej revízie spevov a prípadných interpretačných problémoch, ktoré z tejto reštitúcie vyplývajú.

Celý proces reštitúcie spevov trval dovedna 41 rokov: 34 rokov do vydania prvého dielu *Graduale Novum I. De Dominicis et Festis* (2011) a ďalších 7 rokov do vydania druhého dielu *Graduale Novum II. De Feriis et Sanctis* (2018). V prvých rokoch tohto náročného procesu sa riešili otázky výberu rukopisov. Adiaستمatické rukopisy vedci zúžili na tie, ktoré vykazovali najväčšie možné percento zhody v reprodukcii veľkého množstva rytmických a agogických variantov v jednotlivých spevoch, vďaka čomu bolo možné určiť medzi nimi hierarchiu. S diastematickými rukopismi to bolo komplikovanejšie, pričom bolo potrebné zväziť mieru čo najväčšej podobnosti s adiaستمatickými rukopismi. Ďalším problémom na vyriešenie bolo stanovenie používania grafických znakov kvadratickej notácie, ktoré sa v poslednom období značne rozširovali v dôsledku prirodzenej nutnosti modifikovať vnútorné rozdelenie niektorých viactónových neum spevov vatikánskej edície v súvislosti s ich zaznamenaním v stredovekých prameňoch.⁵ Napokon sa upustilo od všetkých neografií a určilo sa používanie kvadratickej notácie v typickej vatikánskej edícii (*Editio Vaticana*). Po týchto hlavných rozhodnutiach sa začalo pracovať na samotnej reštitúcii spevov počnúc spevmi prôpria štyroch adventných nedelí až po kritickú revíziu všetkých nediel a slávností liturgického roka.⁶ Vtedy sa pracovná skupina rozhodla priebežne publikované návrhy reštituovaných melódií vydať v kompletnom prvom dieli *Graduale Novum* z dôvodu jeho praktického používania na liturgických slávnostiach.

Základné kritériá zostavenia nového vydania

Základným metodologickým princípom melodickej reštitúcie od začiatku do konca bola vernosť najstarším adiaستمatickým rukopisom. Hoci tieto neobsahujú presné informácie ohľadom výšky (polohy) nôt, sú nositeľmi obrovského bohatstva informácií súvisiacich s rytmickými, resp. jemnými agogickými odlišnosťami, ktoré sa počnúc od 11. storočia začali vytrácať vďaka zavedeniu notovej linajky, neskôr notovej osnovy. Medzi základné

5 V 20. storočí boli v niektorých vydaniach liturgických kníh, zvlášť zo Solesmes, zaznamenané tzv. neografie, ako napr. nový znak pre strofu, *oriscus*, zväčšenú likvescenciu, *pes*, *torculus initio debilis*, *trigon* a ďalšie.

6 Spôsob komparácie pri reštituovaní každého spevu bol od začiatku veľmi jednoduchý: do prostriedku veľkého čistého hárku sa zapísal kompletný predmetný spev z Vatikánskej edície, nad ktorým sa zaznamenala kompletná notácia adiaستمatických rukopisov. Pod spevom z vatikánskej edície bola prázdna notová osnova pre prípadné definitívne znenie spevu a pod ňou sa zapisovali varianty, teda rozdielne neумы v diastematických rukopisoch oproti vatikánskemu vydaniu. Tento systém sa veľmi osvedčil, pretože bolo možno okamžite vidieť rozdiely a odlišnosti, a tak sa uplatňoval prakticky až do ukončenia celého reštitučného procesu s tým rozdielom, že v neskoršom období sa neprepisovali adiaستمatické melódie ručne, ale sa používali tlačene verzie z internetových databáz, teda priamo z originálov.

rukopisy, ktorých výber naznačil Eugčne Cardine, patria predovšetkým *Cantatorium* zo Sankt Gallenu, sign. 359 (rukopisná kniha pre sólistu vytvorená približne v roku 920), Graduál z Laonu, sign. 239 (cca rok 930) a Graduál z Einsiedelnu, sign. 121 (druhá polovica 10. storočia). Štúdie posledných rokov brali do úvahy aj nepublikovaný rukopis zo Sankt Gallenu, sign. 342, prípadne konzultovali Graduál zo Chartres, sign. 47 (10. stor.), z Bambergu, sign. 6 (okolo r. 1000) a Graduál zo Sankt Gallenu, sign. 339 (prelom 10. a 11. stor.). V prípade nevyhnutnosti vedci konfrontovali otázne miesta s ďalším nepublikovaným rukopisom zo Sankt Gallenu, sign. 376 (11. stor.), s Graduálom z Beneventa, sign. 33 (prelom 10. a 11. stor.), rukopisom Roma Angelica, sign. 123 (prvá tretina 11. storočia). V otázkach antifón, ktoré sa nachádzajú mimo omšového prôpria, muzikológovia používali ako hlavný adiaستمatický prameň dvojdielny Hartkerov antifonár, sign. 390/391 (napísaný medzi rokmi 986 a 1011). V otázke psalmódie introitov bol okrem Verzikulára, umiestneného na konci Graduála 121, konzultovaný aj Verzikulár z Graduála Sankt Gallen, sign. 381 (prvá polovica 10. storočia).⁷

Keďže adiaستمatické pramene neponúkajú konkrétnu a intervalovo presnú melodickú líniu jednotlivých spevov, nevyhnutne sú k tomu potrebné diastematické rukopisy, z ktorých najvýznamnejšími sa stali Graduál z Beneventa, sign. 34 (prelom 11. a 12. stor.) a Graduál z Paríža B. N. lat. 776, známy ako rukopis z Albi (2. polovica 11. storočia). Tieto dva rukopisy sa stali najdôveryhodnejšími najmä vďaka ich príbuznosti s adiaستمatickými rukopismi a boli mimoriadne užitočné predovšetkým v problematike vyjasnenia použitia tónov e / h namiesto tónov f / c. V menšej miere sa používali aj ďalšie diastematické rukopisy, napr. Paríž B. N. lat. 903, známy ako Saint Yrieix (11. stor.), rukopis s dvojakou notáciou z Montpellier H. 159 (11. stor.) a mnoho ďalších.⁸ V neskoršom období reštitúcie sa ukázal ako veľmi užitočný nepublikovaný rukopis so sign. 61 z Mestskej knižnice v Cambrai (začiatok 12. stor.), predovšetkým v oblasti riešenia problematiky použitia tónov bé / h. V otázkach antifón, ktoré sa nachádzajú mimo omšového prôpria, muzikológovia konzultovali osobitne rukopis Benevento, sign. 21 (prelom 12. a 13. stor.), Lucca 601 (12. stor.), Worcester F. 160 (13. stor.) a ďalšie.

Obsahová stránka *Graduale Novum*

Graduale Novum I. obsahuje omšové prôprium na všetky nedele a slávnosti podľa jednotlivých období liturgického roka (od Adventu až po Cezročné obdobie). Okrem toho obsahuje vlastné spevy určené na Popolcovú stredu, Svätý týždeň a na týždeň vo veľkonočnej oktáve. Komunál je obmedzený iba na typickú omšu posviacky chrámu a časť komunálu

7 *E-codices*. [online]. [cit. 2023-07-27]. Dostupné z: https://www.e-codices.unifr.ch/it/search/?iCurrentPage=1&sQueryString=&sSearchField=fullText&iResultsPerPage=100&iCurrentPage=1&sSortField=score&aSelectedFacets%5Bdoc_type_facet%5D%5B%5D=MANUSCRIPT&aSelectedFacets%5Bmusical_notation_facet%5D%5B%5D=neumes_staffless

8 Počet všetkých rukopisov, ktoré boli v procese reštitúcie použité do roku 2014, bol 131 vrátane tých, ktoré boli konzultované občas, minimálne však aspoň jedenkrát (čo bolo zriedkavé). GÖSCHL, Johannes Berchmans. *Graduale Novum. Editio magis critica iuxta SC 117. Commentario*. Vatikán: Libreria Editrice Vaticana, 2020, s. 27.

pre Blahoslavenú Pannu Máriu. Sanktorál je – okrem spevov určených na Nanebovzatie Panny Márie a Všetkých svätých – zastúpený len vlastnými spevmi na sviatok sv. Štefana a sv. Benedikta. Zo spevov pre zosnulých sa tu nachádza klasické próprium (*Requiem aeternam*). Kyriál je kompletne prevzatý z Rímskeho graduála z roku 1908, chýbajú len dve Vyznania viery (*Credo V. a VI.*) a spevy *ad libitum*). Na záver sú v prvom diele umiestnené spevy podľa omšového poriadku Rímskeho misála z roku 1974 (liturgické dialógy, aklamácie, niektoré spevy ľudu, napr. Otče náš, a podobne) a dva abecedné zoznamy spevov: prvý z nich – *Index cantuum I.* hneď za označením módu a incipitom spevu v štyroch stĺpcíkoch odkazuje na kritickú analýzu príslušného spevu v *Beiträge zur Gregorianik* (číslo a strana), na jeho prítomnosť v adiestematických rukopisoch laonskej a sanktgallenskej notácie, na konkrétnu stranu v *Graduale Triplex* a napokon na výskyt textu v najstarších rukopisoch *Antiphonale Missarum Sextuplex*⁹; druhý zoznam (*Index cantuum II.*), ktorý vznikol v dôsledku nedostatočného priestoru v prvom indexe, k jednotlivým incipitom s príslušným módom odkazuje na zdroj textu a na konkrétnu stranu v *Graduale Novum*, kde sa spev nachádza. Oba indexy sú tradične zoradené podľa hudobných druhov (od introitov až po *varia*).

Graduale Novum II. prináša prakticky všetky ostatné spevy, ktoré v prvom diele absentujú. Ide o feriálne spevy všetkých liturgických období, o spevy komunálu a sanktorálu (okrem tých, ktoré sú uvedené v prvej časti). Nachádza sa tu väčšia ponuka spevov v porovnaní s oficiálnymi publikáciami *Ordo Cantus Missae* (1987), *Graduale Romanum* (1974) a *Graduale Triplex* (1979), napr. antifóny (často aj so žalmami) a veľké responzóriá pre liturgiu za zosnulých či antifóny na Zelený štvrtok, ktoré nie sú typickými spevmi própria, avšak sú jeho integrálnou súčasťou. Zaradené sú aj ďalšie spevy ordinária (napr. v prvom diele chýbajúce *Credo V. a VI.*), Litánie ku Všetkým svätým, rôzne hymny, evanjeliové chválospevy *Benedictus* a *Magnificat*, mariánske antifóny v jednoduchých nápevoch, votívne či rôzne omše, vzory 8 žalmových nápevov na text malej doxológie. Výnimočne sa tu opakuje spôsob spievania *Alleluia* pre introity, ofertória a komúniá.¹⁰ V závere knihy je opäť podrobnejší zoznam spevov (*Index cantuum copiosior*), za ktorým nasleduje krátky index (*Index brevior*) na uľahčenie vyhľadávania spevov.

Jediné, čo nové vydanie graduála neobsahuje ani v jednom diele, sú verše ofertórií a žalmové verše komúnií. Dôvodom tejto absencie je skutočnosť, že melodická reštitúcia problematických veršov ofertórií je náročná a bude vyžadovať veľa času. Ani posledné vydania graduála (tak *Graduale Romanum* ako ani *Graduale Triplex*) tieto verše neobsahujú, navyše ofertoriálne verše sa spievajú naozaj len výnimočne. Čo sa týka žalmových veršov ku komúniám, tie boli silne zastúpené vo víziách mnohých zainteresovaných odborníkov. Okrem toho, že by sa obidva diely veľmi rozšírili, zvažovalo sa aj vydanie samostatnej publikácie so žalmovými veršami ku komúniám, avšak z dôvodu neopodstatnených liturgických potrieb sa tak nestalo.¹¹

9 HESBERT, René-Jean. *Antiphonale Missarum Sextuplex*. Bruxelles: Vromant, 1935.

10 V obidvoch dieloch sa spevy opakujú len zriedkavo. Ak sa tak stane, pri speve je uvedený odkaz na stranu, kde sa nachádza jeho kompletný zápis.

11 Jeden zo súčasných gregorianistov, prof. Alberto Turco vydal šesťdielny graduál ako didaktickú pomôcku pre súkromné používanie, napr. pre komunity alebo školy, ktoré praktizujú gregoriánsky chorál, no potrebujú

Odlíšnosti a zmeny v novom vydaní

Po melodickej stránke je nový graduál zostavený prakticky rovnako ako *Graduale Triplex*, teda v trojakej notácii: laonskú notáciu reprezentuje Graduál sign. 239, sanktgallenská notácia je zastúpená rukopismi Cantatorium 359 a Einsiedeln 121 a vatikánska notácia vizuálne naväzuje na dva predchádzajúce graduály. Čo je však už na prvý pohľad iné, je menší počet riadkov na každej strane, zapríčinený rozšírením priestoru medzi jednotlivými notovými osnovami, a absencia červenej farby v zápise sanktgallenskej notácie. Nový graduál je tak už na prvý pohľad pre čitateľa prehľadnejší a komfortnejší. Ešte výraznejšou, v tomto prípade však skôr negatívnou zmenou v porovnaní s predchádzajúcim graduálom, je absencia takmer všetkých užitočných indícií pri jednotlivých spevoch. Okrem určenia hudobnej formy a príslušného módu chýba odkaz na textové pramene z *Antiphonale Missarum Sextuplex* ako aj na notačné adialematické pramene s konkrétnymi stranami. Z praktických tlačiarenských a grafických dôvodov sa tieto indície presunuli do prvého indexu na konci prvého dielu, kde boli dodané aj príslušné strany v *Graduale Triplex* a *Beiträge zur Gregorianik*.

Dalšiu užitočnú úpravu predstavujú frázovacie čiary, tzv. *divisia*. Význam ich použitia zostal prakticky nezmenený, to znamená, že dvojité čiary naprieč celou notovou osnovou (*divisio finalis*) sa používajú na konci spevu, príp. na konci tej časti, po ktorej sa menia interpreti (schólu alternuje sólista a naopak). Celá čiara (*divisio maior*, jedna čiara naprieč notovou osnovou) sa nachádza vo vnútri spevu a označuje ucelenú časť, resp. odsek s dôležitým obsahom. Keďže frázovacie čiary sa spájajú aj v súvislosti s nádychmi, v tomto prípade je kolektívny nádych povinný. Polovičná čiara (*divisio minor*, pretína dve vnútorné linajky notovej osnovy) označuje nejakú ucelenejšiu textovú aj melodickú časť, ktorá však predpokladá pokračovanie a ukončenie začatého obsahu. S touto čiarou sa takisto spája kolektívny nádych, ale nie príliš dlhý, aby sa neprerušila kontinuita textu. Posledná možnosť – akoby štvrtinová *divisio minima* (krátka čiarka umiestnená kolmo na najvyššej linajke notovej osnovy) sa používa na konci krátkej textovo-melodickej jednotky, pričom určuje dôležitú slovnú artikuláciu. Pri takejto čiarke je možné, avšak nie nevyhnutné nadýchnuť sa. K zmenám v *Graduale Novum* došlo práve v súvislosti so zmienkami čiarami: autori nového vydania ich v mnohých prípadoch presunuli na vhodnejšie miesta, resp. vymenili takým spôsobom, že uprednostnili kratšiu pauzu pred dlhšou. Čo sa týka najmenej štvrtinovej čiarky, častokrát ju z pôvodného umiestnenia vypustili, pretože jej použitie bolo nepatričné (hneď po prvom slove, čo súviselo s úvodnou intonáciou sólistu a následným nástupom schóly). Okrem toho zaviedli zápis *divisio minima* v zátvorke, čo znamená, že by bolo vhodnejšie vyhnúť sa nádychu, ale ak je nevyhnutné, toto je skutočne vhodné miesto, kde sa nádych pripúšťa. To znamená, že zostavovatelia nového

k tomu nejakú adekvátnu pomôcku. Z tohto dôvodu zaviedol do kvadratickej notácie viaceré neografie a úpravy v zápise melódií. V nich pri spevoch na prijímanie uvádza aj žalmové verše určené pre komúniá. TURCO, Alberto. *Subsidia. Liber Gradualis iuxta ordinem cantuum Missae, ad usum privatum, ex codicibus antiquioribus ac probatis restauratus cura et studio Alberti Turco. Tempus Adventus*, vol. I. Verona: Melosantiqua 2009; *Tempus Nativitatis*, vol. II. (2010); *Tempus Quadragesimae*, vol. III. (2011); *Hebdomada Sancta*, vol. IV. (2012); *Tempus Paschale*, vol. V. (2014); *Tempus per Annum*, vol. VI. (2016).

graduála si za hlavné kritérium umiestnenia frázovacích čiar zvolili vzťah medzi slovom a zvukom. „Gregoriánsky chorál je vo svojej podstate spievané slovo a nie naopak“, preto aj jeho interpretácia by mala byť vo vzťahu k slovu, textu komfortná, prirodzená, vyhovujúca. Výsledným efektom správne umiestnených a vhodne používaných nádychov je dokonalá meditácia, ktorá zahŕňa ducha, dušu aj telo nielen interpreta, ale aj percipienta.¹²

Medzi najvýraznejšie „novinky“ v *Graduale Novum* bezpochyby patrí používanie chromatismov. Podľa stredovekej hudobnej teórie bolo v gregoriánskom choráli možné používať jedinú chromatickú alteráciu – tzv. béčko (znížený tón h). Skúmanie tohto fenoménu je dlhodobé a venovali sa mu viacerí gregorianisti.¹³ Problém spočíval pravdepodobne v otázke, ako všetky tieto v praxi používané chromatismy zapísať? Je možné, že sa notári vedome vyhýbali ich zápisu dvojakým spôsobom: buď tieto chromatické tóny modifikovali (napr. namiesto fis uviedli „len“ f), alebo ich transponovali, niekedy aj celé melodické pasáže (napr. pri transpozícii o kvintu nahor bolo možné tón es zapísať ako legitímne bé; v prípade transpozície o kvartu vyššie bolo možné nahradiť alterovaný tón cis legitímnym tónom h). Na základe doterajších poznatkov je už evidentné, že v interpretačnej rovine boli nezriedka používané aj ďalšie chromatické alterácie, predovšetkým es, fis a cis. Dokazuje to vedecká komparácia niektorých spevov vo viacerých dôveryhodných rukopisoch, ktoré sú pri melodickom zápise v odlišných módoch rovnaké, ale posuvky pre ich identicitu sú jednoducho nevyhnutné.¹⁴ Inými slovami odmietnutie transpozícií v *Graduale Novum* má za dôsledok skutočnosť, že v mnohých prípadoch sa objavujú alterované noty bé,¹⁵ es, fis a cis, niečo, čo sa vo viac ako tisícročnej tradícii gregoriánskeho zápisu doposiaľ neprejavilo. Na otázku, prečo sa tak deje práve teraz, autori reštituovaného vydania odpovedajú jednoznačne a jednoducho: „Aby sa rešpektovala pravda. Alterované noty, ktoré boli interpretované, majú právo byť zapísané, nie schovávané.“¹⁶ Je to na prvý pohľad vskutku odvážny krok, avšak zaznamenáva skutočnosť takú, aká je. Tradičné postupy, v ktorých sa alterácie skrývajú, resp. nahrádzajú len preto, že je to netradičné, dnes už neobstoja. Keď si zvykne na väčší počet posuviek, vizuálna stránka spevov sa stane prehľadnejšou a nebude potrebné používať zmenu kľúčov a bezpečnostné opatrenia prostredníctvom custosa.¹⁷

12 GÖSCHL, op. cit., s. 78–79, 88.

13 Medzi muzikológov, ktorí intenzívne skúmali otázku používania alterácií, patrili napr. Gustav Jakobsthal, Stefan Engels, Rupert Fischer a Franz Karl Praßl. Porov. GÖSCHL, op. cit., s. 45–46.

14 Je tiež potrebné podčiarknuť, že hodnota opráv nie je úmerná počtu nôt, ktoré sa majú nahradiť. No úprava jednej či viacerých nôt veľmi často vnáša nové svetlo na modálnu štruktúru a na celkovú výpovednú hodnotu melodической pasáže. Ibid., s. 23–24.

15 V mnohých prípadoch sa však posuvka bé nachádza v zátvorkách. Zostavovatelia ponechali tento zápis vždy vtedy, keď (ne)prítomnosť béčka nebola ani po dlhoročnom štúdiu prameňov vyriešená k aspoň nevyhnutnej základnej istote. Porov. GÖSCHL, op. cit., s. 90.

16 Ibid., s. 67.

17 *Custos* (z lat. strážca) je polovičný neumový znak na konci každej notovej osnovy, ktorý svojou pozíciou naznačuje prvú notu nasledujúceho riadka. Používa sa aj pri každej zmene kľúča.

Aplikácia nového graduálu v liturgickej praxi

Všetky inovátorské počiny, obsiahnuté v oboch dieloch publikácie *Graduale Novum*, však nenaplnia svoj cieľ, pokiaľ sa reštituované spevy nebudú aj správne interpretovať. Johannes Berchmans Göschl ponúka tri zásadné body, ktoré majú viesť interpretov gregoriánskeho chorálu k čo najvernejšej interpretácii napriek tomu, že pochádzajú z rôznych kútov sveta a každý z nich prináša osobitý pohľad a uchopenie týchto náročných spevov.¹⁸ Po prvé ide o vzťah medzi slovom a zvukom (tónom), pričom text je základom *par excellence* tak pre samotnú kompozíciu ako aj pre interpretáciu. Druhým východiskovým bodom je rytmická stránka melódie zakódovaná v gregoriánskej semiológii. A tretí bod, ktorý je úzko prepojený s prvými dvoma, sa zaoberá štýlom spievania gregoriánskych kompozícií. Všetky tri aspekty spolu vytvárajú jednotu a navzájom sa ovplyvňujú. V žiadnom prípade netreba strácať zo zreteľa skutočnosť, že gregoriánsky chorál je spievané slovo, pretože *slovo dáva život melódiu, ktorá je exkluzívne v službe slova. Inými slovami melódia je zdravé telo, do ktorého sa slovo inkarnuje, rezonančná skriňa, v ktorej sa slovo dá do pohybu, rozozvučí.*¹⁹ Rytmus je dušou spevu, zabezpečuje symbiózu medzi elementami, v ktorých sa prejavuje a dáva spevu život. A spevácky štýl odkazuje na miesto začatia obnovy gregoriánskeho chorálu – benediktínsky kláštor v Solesmes, kde mnísi spievajú v absolútnom odovzdaní podporenom typickým a neopakovateľným legátovým spôsobom spievania.

Keď v roku 2011 skupinka zostavovateľov *Graduale Novum* na súkromnej audiencii odovzdala pápežovi Benediktovi XVI. jeho prvý diel, obrazne dala túto možnosť využívania do rúk všetkým gregorianistom, ktorí sa mu venujú profesionálne či amatérsky. Vďaka vedeckému výskumu a trpezlivej mnohoročnej práci zanietých muzikológov sme zas o krok bližšie k objavovaniu nevšednej a nadčasovej hudobnej tradície, ktorá sprevádzala a dodnes sprevádza západnú liturgiu. Bolo by z našej strany nevďačné nechať bokom tieto dva zväzky spevov, ktorých záznam sa po storočiach dekadencie a neporozumenia až neuveriteľne približuje k autentickému prejavu gregoriánskych spevov.

Na Slovensku nové vydanie graduálu nie je vo všeobecnosti veľmi rozšírené, čo priamo súvisí s nízkym počtom odborníkov a nasledovníkov gregoriánskeho chorálu. Napriek tejto skutočnosti sa napr. na Katedre hudby Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku *Graduale Novum* využíva v teoretickej i praktickej rovine. Vďaka grantom bolo možné vo väčšom množstve zakúpiť oba diely a tak s nimi študenti pracujú nielen pri spoznávaní neumových notácií, rozpoznávaní modálnych odlišností a charakteristických znakov jednotlivých hudobných foriem, ale najmä pri praktickej interpretácii gregoriánskych spevov prostredníctvom študentského vokálneho telesa *Schola Cantorum Rosenbergensis*. Tento aktuálny a vzácny liturgický spevník využívajú prakticky všetci vedúci ďalších slovenských gregoriánskych schól, čo sa potvrdilo aj na poslednom VIII. ročníku Medzinárodného festivalu gregoriánskeho chorálu v Bratislave v októbri roku

18 Johannes Berchmans Göschl, jeden z najvýznamnejších gregorianistov súčasnosti, pripúšťa rôznorodé mnohonárodnostné a kultúrne odlišnosti ako prejavy pomerne veľkého počtu interpretov gregoriánskeho chorálu. Vníma to ako pozitívny fakt slúžiaci nielen na podčiarknutie bohatstva ľudského umenia, ale aj na reflexiu vlastnej interpretácie, ktorá je aj u rovnakého interpreta zakaždým iná. Porov. GÖSCHL, op. cit., s. 100–102.

19 Ibid., s. 102.

2022. Uvedeného podujatia sa pravidelne zúčastňujú aj zahraničné schóly, ktoré rovnako interpretujú gregoriánske melódie z tohto vzácneho novodobého prameňa. Na záver možno dodať, že na poslednom XII. Medzinárodnom kongrese AISCGre, ktorý sa konal v septembri tohto roka v poľskom benediktínskom kláštore v Tynči, sa na tému *Graduale Novum* nerozprávalo ani nediskutovalo, zrejme kvôli celkovému tematickému zameraniu (*Psallite sapienter. Psalms as the foundation of Gregorian Chant*).²⁰ Domnievame sa, že ak nevyvstali žiadne polemické ani iné diskusie, je to istý indikátor skutočnosti, že reštituované spevy sa do liturgicko-hudobnej praxe implementovali úspešne.

Resumé

Graduale Romanum z 1908 roku bolo síce priekopníckym dielom oproti predchádzajúcemu vydaniu *Editio Medicea* z roku 1614, avšak po rokoch sa vynorili ďalšie nedostatky, a to vďaka novej vednej disciplíne – gregoriánskej semiológii, ktorá poukázala na nepresnosť kvadratickej notácie v súvislosti s adiaستمatickými neumami a ich správaním sa v istých pozíciách. Hlavnou úlohou v prácach na melodickéj reštitúcii spevov bolo hľadanie najlepšej možnej melodickéj „rekonštrukcie“ omšových spevov na základe notačných indícií v najstarších adiaستمatických rukopisoch, ktoré v charaktere samotných neum obsahujú dôležité informácie v súvislosti s melodickým vývojom. Nevyhnutným komparačným materiálom boli, prirodzene, aj vhodné diastematické pramene. V porovnaní s predchádzajúcimi graduálmi došlo okrem samotných melodických opráv aj k viacerým estetickým vylepšeniam (napr. väčší priestor medzi notovými osnovami), praktickým úpravám (vhodnejšie umiestnené frázovacie čiary), ale aj k zavedeniu dovtedy nepoužívaných alterácií (krížikov a béčok) z dôvodu pravdivej modálnej rekonštrukcie melódií, čo zo začiatku spôsobovalo nejednu prekvapivú, až šokujúcu reakciu. Proces reštitúcie spevov trval dovedna 41 rokov, no výsledkom náročnej vedeckej práce sú dnes dve vzácne a pre interpretov gregoriánskeho chorálu nepostrádateľné publikácie: *Graduale Novum I. De Dominicis et Festis* (2011) a *Graduale Novum II. De Feriis et Sanctis* (2018).

Bibliography

Sources

- DOSTAL, Christian, GÖSCHL, Johannes Berchmans, POUDEROIJEN, Cornelius, PRAßL, Franz Karl, RUMPHORST, Heinrich, ZIPPE, Stephan. *Graduale Novum I. De Dominicis et Festis*. 1. vyd. Regensburg: ConBrio, 2011.
- DOSTAL, Christian, GÖSCHL, Johannes Berchmans, POUDEROIJEN, Cornelius, PRAßL, Franz Karl, RUMPHORST, Heinrich, ZIPPE, Stephan. *Graduale Novum II. De Feriis et Sanctis*. 1. vyd. Regensburg: ConBrio, 2018.

20 XII Międzynarodowy Kongres Śpiewu gregoriańskiego AISCGre *Psallite sapienter*, Tyniec (PL) 2023. [online]. [cit. 2023-07-24]. Dostupné z: <http://www.aiscgre.pl/kongres-2023-tyniec-pl/>

Graduale Sacrosanctae Ecclesiae Romanae. De Tempore et de Sanctis. SS. D. N. Pii X. Pontificis maximi jussu resitutum et editum. 1. vyd. Roma: Typis Vaticanis, 1908.

Graduale Sacrosanctae Romanae Ecclesiae. De Tempore et de Sanctis. SS. D. N. Pii XII. Pontificis maximi jussu resitutum et editum ad exemplar editionis typicae concinnatum et rhythmicis signis a solesmensibus monachis diligenter ornatum. Parisiis – Tornaci – Romae – Neo Eboraci: Desclée et Socii, 1957.

Literature

Associazione Internazionale Studi di Canto Gregoriano. Sezione Italiana [online]. [cit. 2023-07-24]. Dostupné z: <https://www.aiscgre.it/aiscgre-internazionale>.

BEDNÁRIKOVÁ, Janka. Graduale Novum. De dominicis et festis. *Adoramus te*, 2011, roč. 14, č. 3, s. 8–11.

BEDNÁRIKOVÁ, Janka. Graduale Romanum – 100 rokov od vzniku. *Adoramus te*, 2007, roč. 10, č. 3, s. 7–8.

BEDNÁRIKOVÁ, Janka. *Gregoriánsky chorál v kontexte dejín európskej liturgickej hudby*. Ružomberok: Verbum, 2011.

CARDIN, Eugène. *Semiologia gregoriana*. 2. talianske vydanie. Roma: P. I. M. S., 1979.

Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu I. Konštitúcie. I. vyd. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1993.

GÖSCHL, Johannes Berchmans. *Graduale Novum. Editio magis critica iuxta SC 117. Commentario*. 1. vyd. Vatikán: Libreria Editrice Vaticana, 2020.

HESBERT, René-Jean. *Antiphonale Missarum Sextuplex*. Bruxelles: Vromant, 1935.

HUGLO, Michel. Dom Eugène Cardine et l'édition critique du Graduel romain. *Atti del Congresso Internazionale di Musica Sacra. In occasione del centenario di fondazione del PIMS. Roma, 26 maggio – 1 giugno 2011 a cura di Antonio Addamiano e Francesco Luisi*. Vol. I. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2013, s. 79–85.

RUMPHORST, Heinrich. Associazione Internazionale Studi di Canto Gregoriano. *In Canto gregoriano. Incontri internazionali di Firenze 2007 (V anno). 100 Anni di Graduale Romanum. Eredità e sfide. VIII Congresso Internazionale. Firenze 28 maggio – 2 giugno 2007*. Firenze, 2007, s. 16–20.

RUMPHORST, Heinrich. Międzynarodowe Stowarzyszenie Studiów Śpiewu Gregoriańskiego (AISCGre). *Libellus Congressus qui de cantu gregoriano Posnaniae anno MMXI peragitur. IX Międzynarodowy Kongres Śpiewu Gregoriańskiego AISCGre*. Poznań, 2011, s. 13–17.

Sacrosanctum Concilium. Konštitúcia O posvätnnej liturgii [online]. [cit. 2023-07-27]. Dostupné z: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/druhy-vatikansky-koncil/c/sacrosanctum-concilium>.

ŠTRBÁK, Martin. *Gregoriánsky chorál. Stručný prehľad dejín a základy st. gallenskej notácie*. Košice, 2015.

Motu proprio „Tra le sollecitudini“ del sommo pontefice Pio X. sulla musica sacra [online]. [cit. 2023-07-27]. Dostupné z: https://www.vatican.va/content/pius-x/it/motu_proprio/documents/hf_p-x_motu-proprio_19031122_sollecitudini.html.

TURCO, Alberto. *Subsidia. Liber Gradualis iuxta ordinem cantuum Missæ, ad usum privatum, ex codicibus antiquioribus ac probatis restauratus cura et studio Alberti Turco. Tempus Adventus*, vol. I. Verona: Melosantiqua, 2009.

TURCO, Alberto. *Subsidia. Liber Gradualis iuxta ordinem cantuum Missæ, ad usum privatum, ex codicibus antiquioribus ac probatis restauratus cura et studio Alberti Turco. Tempus Nativitatis*, vol. II. Verona: Melosantiqua, 2010.

- TURCO, Alberto. *Subsidia. Liber Gradualis iuxta ordinem cantuum Missæ, ad usum privatum, ex codicibus antiquioribus ac probatis restauratus cura et studio Alberti Turco. Tempus Quadragesimæ*, vol. III. Verona: Melosantiqua, 2011.
- TURCO, Alberto. *Subsidia. Liber Gradualis iuxta ordinem cantuum Missæ, ad usum privatum, ex codicibus antiquioribus ac probatis restauratus cura et studio Alberti Turco. Hebdomada Sancta*, vol. IV. Verona: Melosantiqua, 2012.
- TURCO, Alberto. *Subsidia. Liber Gradualis iuxta ordinem cantuum Missæ, ad usum privatum, ex codicibus antiquioribus ac probatis restauratus cura et studio Alberti Turco, vol. V. Tempus Paschale*. Verona: Melosantiqua, 2014.
- TURCO, Alberto. *Subsidia. Liber Gradualis iuxta ordinem cantuum Missæ, ad usum privatum, ex codicibus antiquioribus ac probatis restauratus cura et studio Alberti Turco. Tempus per Annum*, vol. VI. Verona: Melosantiqua, 2016.

This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-SA 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). This does not apply to works or elements (such as image or photographs) that are used in the work under a contractual license or exception or limitation to relevant rights.

